

Grzegorz, Maksymilian

"Regesta historico-diplomatica. Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198-1525", Pars I, Index Tabularii Ordinis S. Mariae Theutonicorum, Regesten zum Ordensbriefarchiv, Vol. 3: 1511-1525, bearb. von E. Joachim, hrsg. von W. Hubatsch, mit Register zu Band 1/3, Göttingen 1973 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 363-366

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

duchowni polscy. Ale i to życzenie nie zostało spełnione, bowiem w 1512 roku, po śmierci Łukasza, biskupem warmińskim wybrano Fabiana Luzjańskiego.

Praca prof. Karola Górskiego wnikliwie ukazała sylwetkę Watzenrodego, zwracając uwagę na wpływ, jaki Watzenrode wywarł na swego siostrzeńca Mikołaja Kopernika, wyrabiając u niego silny i nieugięty charakter oraz odwagę w dążeniu do postawionego sobie celu.

Roman Nir

Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198—1525, Pars 1, Index Tabularii Ordinis S. Mariae Theutonicorum, Regesten zum Ordensbriefarchiv, Vol. 3: 1511—1525, bearbeitet von E. Joachim, herausgegeben von W. Hubatsch, mit Register zu Band 1/3, Göttingen 1973, ss. 688.

W dwadzieścia pięć lat po wydrukowaniu tomu 1 (część 1 i 2) oraz tomu 2 tegoż wydawnictwa ukazał się kolejny wolumen stanowiący uzupełnienie tomu pierwszego *Regesta historico-diplomatica*. Do rąk badaczy zajmujących się dziejami zakonu krzyżackiego oddano niezwykle cenną pomoc naukową, pozwalającą bliżej wniknąć w zasoby źródłowe *Staatliches Archivlager* w Getyndze bez konieczności dokonywania wstępnych rekonesansów.

Opublikowane regesty dokumentów z lat 1511—1525, podobnie jak poprzednie, dzięki zastosowanej metodzie publikacji mają bardzo dużą wartość. Pozwalają na przykład zorientować się dokładnie nie tylko w treści publikowanej korespondencji, w adresie nadawcy i odbiorcy, dacie i miejscu wydania, ale także ułatwiają bliższą orientację w składzie osób działających oraz ujawniają nazwiska świadków, nie mówiąc już o możliwości wglądu w motywy zaistniałej akcji prawnej czy przyczyny nawiązania korespondencji. Wydawcy bowiem mimo niesłychanej lapidarności regestów zachowali nazwiska osób i miejscowości. W przeciwnym bowiem wypadku na długie dziesiątki lat wszelkie te dane mogłyby pozostać poza zasięgiem szerszego grona historyków. Tak niestety stało się w wypadku edycji K. Wiesera, zawierającej regesty z Centralnego Archiwum Zakonu Krzyżackiego w Wiedniu¹.

Do niewątpliwych zalet wydawnictwa należy również zaliczyć fakt podawania imion i nazwisk osób działających lub świadków w pisowni oryginału, co bez wątplenia czyni z tego wydawnictwa cenną pomoc naukową dla badaczy zajmujących się innymi dziedzinami wiedzy, w szczególności dla językoznawców. Pożądanym byłoby podanie w nawiasie kwadratowym rozwiązań identyfikacyjnych dla wszystkich miejscowości występujących w regestach. Przyjęta w tym wypadku metoda wydawnicza była o tyle usprawiedliwiona, że umożliwiła w znacznie szybszym czasie opublikowanie regestów. Jednakże — moim zdaniem — najodpowiedniejszy byłby kompromis, to znaczy załączenie w nawiasach rozwiązania dla wszystkich tych miejscowości, które nie wzbudzą żadnych wątpliwości, ponieważ pełną ich metrykę można z łatwością odnaleźć w pracach typu osadniczego czy też monografiach regionalnych.

Z punktu widzenia potrzeb badawczych niewątpliwą wartość posiadają wszystkie wzmiarki o przedruku określonych listów czy dokumentów. Pozwala to bowiem historykom na łatwiejsze posługiwanie się zebraniem materiałem. Tym niemniej od wydawcy można by wymagać konsekwentniejszego stosowania przyjętej zasady. Pomińciami w tym wypadku przedruków z monografii regionalnych przyspieszyło niewątpliwie druk, ale jednocześnie spowodowało konieczność samodzielnych identyfikacji filijacyjnych przy każdorazowym korzystaniu z regestów.

Omawiana edycja w zasadniczej partii składa się z następujących części: *Regesten 1511 bis 1525: Abschnitt XII bis XVI Nr. 19365—27582b* (ss. 13—468); *Regesten undatiert aus der Regierungszeit des Hochmeister Albrecht (1511—1525): Abschnitt XVII, Nr. 27582—27825* (ss. 469—479); *Regesten undatiert aus der Zeit von 1198 bis 1510: Abschnitt XVIII, Nr. 27 826—29070* (ss. 480—540). W formie objaśnienia załą-

¹ M. Grzegorz, Recenzja pracy K. Wiesera, *Nordosteuropa und der Deutsche Orden*, Bd. 1 (bis 1561), Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 17, Bad Godesberg 1969, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 2—3, 1971, ss. 355 n.

czono: *Chronologische Konkordanz der neu datierten Stücke des gesamten Ordens-Briefarchivs 1198 bis 1525* (ss. 541—546) oraz *Register der Orts- und Personen-Namen für diesen Band 13* (ss. 547—679) i *Register der Sachbetreffe für die Jahre 1511 bis 1525* (ss. 680—687).

Całość poprzedza przedmowa wydawcy Waltera Hubatscha, skrótowy spis wykorzystanej literatury i wydawnictw źródłowych oraz skrótów.

Powyższa część tomu pierwszego obejmuje według kolejnych zapisów 8705 opublikowanych regestów, choć w rzeczywistości na skutek dublowania niektórych numerów regestów tych jest znacznie więcej.

We wstępie do I części W. Hubatsch zaznacza, że wraz z ukazaniem się wolumenu zamknięto wydawnictwo, zawierające regesty z kancelarii wielkich mistrzów, zapoczątkowane w 1948 roku. Wszystkie opublikowane regesty sporządzono na podstawie materiałów proveniencji krzyżackiej wywodzących się z archiwum królewickiego zakonu, które po 1945 roku weszło w skład *Staatliches Archivlager* w Getyndze i obecnie stanowi dział pruski (*Stiftung Preussischer Kulturbesitz*) (s. 9). Doktor Erich Joachim opracował w Królewcu jeszcze przed I wojną światową ponad 35 000 regestów dotyczących okresu panowania zakonu krzyżackiego w Prusach. Służyły one jako inwentarze archiwalne. Regesty Joachima w późniejszym czasie uzupełnili historycy zajmujący się problematyką krzyżacką. Z bardziej znanych badaczy niemieckich pracowali nad nią między innymi Otto Hein, Grieser, Kurt Forstreuter czy Hans Koeppen. Uwagi pochodzące bezpośrednio od wydawcy umieszczono w omawianym dziele w nawiasach kwadratowych. Dla załatwienia identyfikacji źródeł, które zostały już wydrukowane, albo wykorzystane przez historyków zajmujących się dziejami państwa krzyżackiego, na końcu regestów podano dawne sygnatury archiwalne. Jest to słuszne posunięcie, pozwalające bez trudu odszukać podstawę źródłową przedruku. Hubatsch wyjaśnia również, że zregestowane w wydawnictwie listy i inne materiały źródłowe leżą w skrzyniach (*Kästen*) i są uporządkowane według zasad chronologicznych. Nieatutowane przekazy noszą sygnatury według poszczególnych szuflad (*Schiebladensignatur*) w układzie rzeczowym, co ułatwia możliwość dotarcia.

Zgromadzone w tej części listy z kancelarii zakonnej wielkich mistrzów odzwierciedlają ostatni, schyłkowy okres panowania zakonu krzyżackiego w Prusach wraz z łcsmi ostatnich wielkich mistrzów.

Mimo trzytomowej publikacji E. Joachima, obejmującej lata 1511—1525, wiele z zachowanych listów wchodzących w skład *Ordens-Briefarchiv* nie zostało wykorzystanych. Wszystkie te przekazy, które nie zahaczają o sprawy związane z polityką wielkich mistrzów, nie zostały — rzecz jasna — uwzględnione i weszły do innych działów, jak na przykład do *Ordens-Folianten* albo *Ostpreussischen Folianten*, złożonych w jedną całość dopiero w okresie późniejszym. Przypomina to nieco sposób postępowania znany z Centralnego Archiwum Zakonu w Wiedniu, gdzie na skutek zarządzenia dr. Bedy Dudika złączono wszystkie znalezione archiwalia w foliady stosując w praktyce układ rzeczowy². Część materiałów zawarta w *Ostpreussische Folianten* doczekała się jednak przedruku we wcześniejszych wydawnictwach³. W. Hubatsch charakteryzuje zbiory opublikowane z *Ordens-Briefarchiv* jako wiernie odbijające sprawy polityczne, religijne i społeczne pierwszych piętnastu lat XVI wieku.

Nowa edycja udostępniła historykom zajmującym się dziejami zakonu krzyżackiego bezcenny materiał, który jedynie w niewielkim stopniu został wykorzystany w pracach historyków niemieckich czy też polskich. Wiele regestów dotyczy dwustronnych polsko-krzyżackich spraw politycznych, bądź też w ogóle kontaktów międzypaństwowych zakonu. Ponadto wiele miejsca zajmują sprawy handlowe,

² Ibidem, ss. 355 n.

³ E. Joachim, *Die Politik des letzten Hochmeister in Preussen, Albrecht von Brandenburg*, Publikationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven, Bd. 50, 58, 61, Leipzig 1892, 1894, 1895; *Die Privilegien des Deutschen Ordens*, wyd. G. Pettenege, Wien 1895; K. Wieser, *Nordosteuropa und der Deutsche Orden*, Bd. 1 (bis 1561), Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 17, Bad Godesberg 1969. Ponadto w wielu wydawnictwach źródłowych czy monograficznych, zwłaszcza regionalnych, opublikowano wybrane z tego działu materiały.

żegluga, sprawy związane z likwidacją sporów i inne. Ogromna jednak większość regestów dotyczy ściśle zagadnień wewnętrznych Prus Krzyżackich.

Do ciekawych należy cały dział regestów związanych ze śmiercią wielkiego mistrza Fryderyka księcia saskiego (1498—1510), a wśród nich list króla polskiego Zygmunta Starego z 15 stycznia 1511 roku w sprawie wyborów nowego wielkiego mistrza (nr 19372). O stosunku nowo wybranego wielkiego mistrza Albrechta do Węgier i Polski świadczy załączony do listu Albrechta z 14 lutego 1511 roku koncept przygotowanej instrukcji (nr 19393). Poważna część regestów naświetla to konfliktu polsko-krzyżackiego z okresu schyłkowych lat istnienia Prus Krzyżackich. Na przykład pod nr 22979 znajduje się list wypowiedni wielkiego mistrza dla króla polskiego z 1 stycznia 1520 roku. Ta część wydawnictwa przynosi bardzo wiele przekazów nie w pełni jeszcze wykorzystanych, które pozwolą bliżej zanalizować przełomowy okres w dziejach państwa krzyżackiego. Materiał źródłowy dotyczący owego przełomowego okresu jest tak obfity i wszechstronny, że w wielu wypadkach nie tylko bliżej przedstawia nawiązywane wówczas kontakty dyplomatyczne łącznie z akcjami mediacyjnymi, ale pozwala także szczegółowiej zorientować się w sprawach związanych z intendenturą czy też formą zaopatrzenia walczących armii itp. Bardzo pożyteczny może się okazać na przykład przekaz dający wgląd w politykę zewnętrzną zakonu, pochodzący prawdopodobnie z 8 września 1521 roku (nr 25056).

Stosunków między gałęzią pruską zakonu a mistrzem krajowym inflanckim dotyczą listy tego ostatniego z 15 grudnia 1513 roku (nr 19926) i z 13 grudnia 1513 roku (nr 19937). Zabiegę cesarza Maksymiliana o pomoc dla zakonu ujawniają listy cesarza z 29 stycznia 1514 roku do księżąt Rzeszy i księcia zachodniopomorskiego Bogusława (nr 20012-20016).

Z punktu widzenia gospodarczego interesujące wydają się być rachunki zamku w Pasięku z 1513 roku (nr 19972). Całą serię inwentarzy zamkowych prezentują choćby trzy z nich, pochodzące z 2 lutego 1514 roku (nr 20021), z 2 lutego 1514 roku (nr 20022) i z 1 października 1518 roku (nr 22123).

Spora część regestów obejmuje wszelkie dziedziny związane z handlem i gospodarką. Rada miasta Kowna na przykład w liście z 26 stycznia 1514 roku, adresowanym do trzech miast Królewca omawia kwestie celne (nr 20011). Sprawy celne znalazły też wyraz w liście rady miejskiej Elbląga do wielkiego mistrza z 24 grudnia 1513 roku (nr 19951). O handlu bursztynem wspomina pismo rady miejskiej Gdańska do wielkiego mistrza z 14 grudnia 1513 roku (nr 19940). Handlu bursztynem dotyczy też korespondencja księcia Bogusława pomorskiego do wielkiego mistrza z 16 lutego 1514 roku (nr 20030).

Ciekawym przekazem obyczajowym są relacje odnoszące się do uroczystości weselnych księcia Jana Saskiego z Margaretą von Anhalt z 13—19 września 1513 roku (nr 19911).

Nie mniej pożyteczne wydają się być zgromadzone w dwóch końcowych działach edycji przekazy korespondencji niedatowanej. Jeśli dział odnoszący się do czasów wielkiego mistrza Albrechta z lat 1511—1525 nie odbiega treścią od przykładowo podanych już przekazów, to niezwykle interesujący jest zbiór niedatowanych regestów z lat 1198—1510, który jednak w poważnej większości dotyczy XV wieku, wnosząc bardzo bogaty uzupełniający materiał źródłowy, obejmujący w zasadzie wszystkie regiony państwa krzyżackiego i wszelkie dziedziny życia. Do najcenniejszych należy zaliczyć wszystkie te przekazy, które nie znalazły się — jak dotąd — na warszacie historyka. I tak na przykład zupełnie nieznany źródłem jest *Zinsregister* szpitala w Grudziądzu (nr 28068) czy spis czynszów okręgu pastęckiego (nr 28094). Interesujący jest też *Zinsregister* miast Lipnika i Knipawy (dwóch miast Królewca — nr 28150). Wiele z tych przekazów dotyczy Pomorza Gdańskiego oraz Ziemi Chełmińskiej. Stanowią one jako całość wartościowe uzupełnienie już znanej bazy źródłowej i to tym cenniejsze, że przy szczegółowej analizie tekstów można je łatwo datować. Na przykład całą korespondencję dotyczącą wojny trzynastoletniej można będzie dość dokładnie umiejscowić w czasie przy pomocy rozprawy Mariana Biskupa⁴.

⁴ M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z zakonem krzyżackim 1454—1566*, Warszawa 1967.

Pożytecznym dodatkiem do recenzowanej pracy jest zestawienie chronologicznych przekazów, które zostały na nowo datowane, a także obszerny skorowidz miejscowości i osób. Na podstawie dorywczych sprawdzianów wydaje się, że indeks ten został dość starannie przygotowany, chociaż czasem występują pewne braki, na przykład pominięto rycerzy Jerzego i Jakuba Skolimów (Scolim) i innych członków tej rodziny, występujących pod numerami 28019, 28020, 28021 i dalszymi. Jeśli chodzi o indeks rzeczowy dla lat 1511—1525, to został on oczywiście, siłą rzeczy, opracowany na podstawie treści rejestrow.

Niekonsekwentnie też stosowano skróty, których zestawienie występuje na początku części tomu pierwszego *Regesta historico-diplomatica*. Dla przykładu można wymienić, że mimo istnienia skrótu AdG często podaje się w całości *Adelsgeschichte*. Zastrzeżenia można też mieć do nieumieszczenia w tytule obok dat krańcowych 1510—1525 wzmianki o niedatowanych przekazach z okresu 1198—1525.

Te i inne niedociągnięcia nie umniejszają wagi tego nad wyraz cennego wydawnictwa, które z całą pewnością odegra poważną rolę w przyszłych badaniach nad okresem ostatnich piętnastu lat istnienia zakonu i państwa krzyżackiego w Prusach.

Maksymilian Grzegorz

Andrzej Skrobacki, *Przyczynek do pobytu Karola Marcinkowskiego w Kłajpedzie*, Polski Tygodnik Lekarski, 1973, nr 4, ss. 140—142 i orbitka ss. 8.

Postacią Karola Marcinkowskiego interesują się historycy od chwili jego śmierci w 1846 roku. Do mniej przebadanych okresów z jego życia należy pobyt w Kłajpedzie, mimo iż prawie każdy z biografów dorzucił kilka szczegółów na ten temat (Józef Jagielski, 1846; Hipolit Cegielski, 1866; Ignacy Zielewicz, 1891; Andrzej Wojtkowski, 1924 i 1926; Zdzisław Grot, 1946), a całość zebrał w monumentalnym opracowaniu Adam Wrzosek w 1960 roku.

Karol Marcinkowski, który w korpucie gen. Giełguda przekroczył granicę Prus Wschodnich w połowie lipca 1831 roku, na prośbę generała Stülpnagla udał się do Kłajpedy, aby leczyć tamtejszych żołnierzy pruskich, którzy zapadli na cholera. Później Marcinkowski zajął się także zwalczaniem epidemii w całym mieście. Pracował na tym polu z wielkim oddaniem i poświęceniem, dzięki czemu zaskarbił sobie wdzięczność i szacunek zarówno całej społeczności miejskiej, jak i władz pruskich. Mieszkańcy Kłajpedy wręczyli mu dziękczynny adres oraz złotą obrączkę z wrytą literą M. Natomiast władze pruskie, na wniosek landrata, zastanawiały się, czy — jako wyraz uznania dla jego zasług — nie należałoby mu przyznać orderu. Jednakże w podjęciu tej decyzji przeszkodził Prusakom grożący Marcinkowskiemu proces sądowy za udział w powstaniu.

Nowe, interesujące szczegóły do tej sprawy wyszperał Andrzej Skrobacki w archiwum merseburskim. Otóż minister spraw wewnętrznych i policji v. Brenn proponował 9 października 1831 roku „aby uznając jego [tj. Marcinkowskiego] pożyteczną działalność w Kłajpedzie otrzymał on za swoje wykroczenie złagodzenie ewentualnie zasądzonej kary”. Niezależnie od propozycji v. Brenna, już wcześniej, 17 sierpnia tego roku, Teodor v. Schön wystosował do Marcinkowskiego i drugiego lekarza polskiego, Schradera, dziękczynny list. Czytamy tam między innymi:

„Z raportów władz królewskich w Kłajpedzie, ze szczególną uwagą przyjąłem do wiadomości fakt, że Pan, etc. i Pan etc. i wielu Panów kolegów, z wielką skwapliwością podjęło się leczenia chorych na cholera w Kłajpedzie, okazując w tej ludzkiej sprawie wielką ofiarność, samozaparcie i wytrwałość, a kierowana aktywnym wsparciem i doświadczeniem pomoc przyniosła najkorzystniejsze wyniki[...]. Czuję się zmuszony Wam etc., etc. wyrazić moje zaszczytne uznanie dla Waszej i Waszych Panów kolegów okazanej szlachetności i serdecznie podziękować za udzielone wsparcie udrewnionym mieszkańcom Kłajpedy i skuteczną pomoc”.

Słusznie podkreśla Andrzej Skrobacki, iż niezwykła wprost działalność i postawa polskich lekarzy zmusiła nawet Schöna, wielkiego nieprzyjaciela Polaków, do wyrażenia tak gorących słów wdzięczności.

W zakończeniu sprostujmy drobne potknięcia autora. Flottwell był naczelnym prezesem prowincji poznańskiej a nie rejencji poznańskiej i analogicznie Schön